

ДОСЛІДЖЕННЯ АРХІВНИХ ТА КНИЖКОВИХ ФОНДІВ

УДК 002(477)“16”

Н. П. Бондар

канд. іст. наук

*Національна бібліотека України
імені В.І. Вернадського*

ДО АТРИБУЦІЇ СТАРОДРУКІВ: ПСЕВДОУНІКАЛЬНИЙ КИЇВСЬКИЙ ПРИМІРНИК ВИДАННЯ «СИМВОЛУ ВІРИ» АФАНАСІЯ АЛЕКСАНДРІЙСЬКОГО 1717 Р. ДРУКАРНІ КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОЇ ЛАВРИ

Розглянуто унікальний примірник видання «Символу віри» Афанасія Александрійського, що, згідно з бібліографічними джерелами, надрукований в Києво-Печерській лаврі 1717 р. Робота з книжкою показала, що насправді це видання Псалтиря, який вийшов друком у Московській друкарні близько 1722–1723 р. і також є рідкісним, оскільки жоден примірник такого видання до сьогодні був невідомий.

Ключові слова: кириличні стародруки, бібліографія кириличних видань, унікальні та рідкісні видання, видання Києво-Печерської лаври, видання Московської друкарні.

У каталозі Я.П. Запaska та Я.Д. Ісаєвича зафіксоване унікальне видання 1717 р. друкарні Києво-Печерської лаври, представлено лише в одній збірці – Центральної наукової бібліотеки УРСР, скорочено ЦНБ [2, с. 30; № 923], тобто зараз Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (далі за текстом НБУВ). Згідно з каталогом, це «Символ віри» Афанасія Александрійського, надрукований форматом у вісімку на 356 сторінках.

Перегляд примірника шифр Кир.1165п de visu, опис якого за картковим каталогом відповідає друкованому, показав, що насправді це видання за всіма ознаками шрифтів, ілюстрацій та іншими особливостями надруковане не в Києві, в друкарні Києво-Печерської лаври, а в Москві. Видання не має титульного аркуша із вихідними відомостями. За змістом «Символ віри» Афанасія Александрійського займає лише 4 початкових аркуші, далі йде текст Псалтиря.

Загалом така назва для великої за обсягом книжки мала б викликати сумнів у бібліографів, оскільки «Символ віри» займає декілька аркушів тексту. «Символ віри» промовляється у прилюдних та приватних моліннях і читається на літургії (в католицькій церкві). У його зміст включаються основні догмати християнської церкви, його використовують і православні, і католики, хоча з окремими відмінностями. Створення тексту «Символу віри» традиційно приписується Афанасію Александрійському (296–373), однак серед ймовірних авторів називають Амвросія Медіоланського, св. Августина та ін.

Попередньо видання «Символу віри» Афанасія Александрійського (Київ, 1717) було описане в каталозі кириличних стародруків Державної публічної бібліотеки УРСР (тодішня назва НБУВ), укладачі С.О. Петров, Я.Д. Бирюк та Т.П. Золотар [6, с. 111–112, № 460]. Тут указано, що примірник не має титульного аркуша, а назву книги подано у відповідності до бібліографічних покажчиків І.П. Каратаєва, В.М. Ундольського та П.П. Пекарського.

Із покажчика І.П. Каратаєва 1861 р. [3, с. 180, № 1404] довідуємося, що посилання запозичене у В.С. Сопікова, жодних додаткових параметрів, окрім назви, місця й року видання та формату у вісімку, не зазначено. У покажчиках П.П. Пекарського 1862 р. [5, с. 381] та В.М. Ундольського 1871 р. [9, стб. 160, № 1564] ті ж самі позиції опису та посилання на В.С. Сопікова, а в Ундольського ще й на І.П. Сахарова, також без зазначення кількості аркушів. У каталозі В.С. Сопікова 1813 р. не зазначено ані кількості аркушів / сторінок, ані інших особливостей, ані місця зберігання [8, с. 23, № 102]. Саме так утворилася міфологія друкування київського видання «Символу віри» Афанасія Александрійського 1717 р. Однак варто звернути увагу на те, що жоден із російських бібліографів XIX ст. не вказав на такий значний обсяг видання, невідповідний до назви. Тому, можливо, вони мали на увазі якимось кількаркушеве видання друкарні Києво-Печерської лаври із текстом «Символу віри». Хоча каталоги кириличних видань ані в Україні, ані в Росії самостійних друків з такою назвою не фіксують. При підготовці каталогу кириличних стародруків Державної публічної бібліотеки УРСР його укладачі описували вже конкретний примірник, якому і присвячена наша стаття, посилаючись на вказані позиції описів Каратаєва, Ундольського та Пекарського.

Якщо звернутися до самого примірника стародруку, то він не має титулу із вихідними відомостями, зберігається у фонді відділу

стародруків та рідкісних видань під шифром Кир.1165п, походить зі збірки Києво-Печерської лаври. У друкованому каталозі Києво-Печерської лаври опис цього видання нам знайти не вдалося [4]. На верхньому форзаці книжки міститься невелика овальна печатка «Библиотека Киево-Печерской лавры». Збереглася й характерна наліпка на корінці із шифром «КПЛ II 7/26, Г.ПІ-108». На верхньому форзаці є давніші шифри збірки КПЛ, написані олівцем «XV / № 44»; «ПІ/108»; «209/ П 7/26».

Примірник видання, невірно описаний як «Символ віри», хоча й не містить вихідних відомостей, однак на арк. 328 зв.–329 має згадки про імператора Петра I (1662–1725), імператрицю Катерину Олексіївну (1684–1727) та благовірних цесарівен, благовірну царицю і велику княгиню Парасковію Федорівну (1664–1723) та благовірного великого князя Петра Олексійовича (1715–1730). Тобто, судячи із зазначених тут осіб, сина Петра I Олексія Петровича (1690–1718) вже не було в живих, однак ще жива була дружина зведеного брата Петра I Івана Олексійовича (1666–1696), Парасковія Федорівна, уроджена Салтикова [7]. Тобто видання мало вийти друком у 1718–1723 рр. Датування примірника можна ще більше звузити, зважаючи на титулування Петра I як імператора. Цей титул він отримав у жовтні 1721 р. А в січні 1722 р. в московській Синодальній друкарні був опублікований указ Синоду від 24 грудня 1721 р. про «возношення» в друкованих виданнях імператорської родини в особливій формі [1, с. 11.]. Таким чином, книжка була надрукована в проміжок часу від січня 1722 р. до жовтня 1723 р., коли померла Парасковія Федорівна (1664–1723).

У каталогах московських кириличних видань, насамперед у найновішому каталозі О.О. Гусевої [1], ми не віднайшли опису Псалтиря, що відповідав би вказаним параметрам. Загалом примірники видань Псалтирів у більшості випадків є дуже рідкісними, оскільки вони використовувалися і для навчання, відтак швидко зачитувалися. О.О. Гусева, до якої ми звернулися за консультацією з приводу атрибуції, підказала нам інформацію про це видання у дослідженні П.П. Пекарського, де зафіксований Псалтир навчальний «в четверть», надрукований тиражем 2 300 примірників, «по истинной цене 30 коп.», «по продажной цене 35 коп.» [5, с. 678], однак без зазначення року публікації.

Подаємо детальний опис примірника збірки НБУВ – арк. 1–356. Початкового аркуша або кількох, вірогідно, із вихідними відомо-

мостями, немає. Помилوک у нумерації немає. 17 рядків на сторінці. Шрифт – розмір 10 рядків 73 мм, дзеркало набору 78 x 120 мм. Друк двома фарбами. Ілюстрацій немає. Заставки – 29 із 5-ти дощок – арк. 1, 11, 24, 35 зв., 38, 45, 53, 64 зв., 75, 97, 108, 117 зв., 127, 138 зв., 162, 171, 180, 189зв., 197, 209, 217, 227 зв., 235 зв., 258 зв., 317, 328, 334, 355, 356. Кінцівки – 4 із 2-х дощок – арк. 23 зв., 37 зв., 74 зв., 316 зв. Невелика гравюра із зображенням руки з правильно складеними пальцями на арк. 11. Є набірні прикраси – смужка посередині аркуша 255 зв. Сигнатури знизу під шпальгою набору посередині на першому аркуші зошита. Колонтитули зверху над шпальгою набору. Колонцифри зверху над зовнішнім полем тексту, під сигнатурою. Зошити восьмиаркушні. Поміток тередорщиків немає.

Склад видання: «Символ, во святых отца нашего Афанасия патриарха Александрийского» (арк. 1–4), «Изложение вкратце о вере, и вопросы и ответы о богословии» Афанасия Александрийского та Кирила Александрийского (арк. 4–7); «Святого Максима изложение о вере, вкратце вопрошати, и отвещевати всякому православному» (арк. 7–10 зв.), «Краткое избавление о еже како всякому православному христианину по древнему преданию святых апостол и святых отец на изображение знамения креста святого на лице своем, подобает руки своея персты, и кия слагати, его же образ zde печатным тиснением изобразихом, и како на себе оныи изображати» (арк. 11–23 зв.); «Устав о Псалтыри, како должно есть глаголати во все лето...» (арк. 24–37зв.); Псалтир, кафизми «Давида Пророка и царя песнь, кафизма 1...» (арк. 38–235); Псалтир, пісні (арк. 235зв.–258); «Псалмы избранныя» (арк. 258 зв.–281); «Устав святых отец богом преданный всем хотыщим пети Псалтырь» (арк. 281зв.–316 зв.); «Последование по исходе души от тела» (арк. 317–327зв.); «Помяник» (арк. 328–338зв.); «Чин како подобает пети дванадесять Псалмов особь» (арк. 339–354зв.); «От старчества о келейном правиле и о молитве, юже предаде аггел Господень великому Пахомію» (арк. 355–355 зв.); «Правило, еже даде аггел Господень великому Пахомію» (арк. 356–356 зв.)

Примірник має оправу із дощок у темнокоричневій шкірі з тисненням із рамок і середнього поля. Внутрішнє зображення верхньої кришки в рамці у вигляді хреста, обвитого виноградом. Нижня кришка – із горизонтальними і вертикальними смужками рослинного орнаменту. Залишки від двох застібок зі шкіри та металу. Обріз фарбований червоним. Корінець на чотири бинти.

Унаслідок проведеної переатрибуції вдалося встановити, що у фондах НБУВ на сьогодні не зберігається унікальний примірник «Символу віри» Афанасія Александрійського 1717 року видання, друкарня Києво-Печерської лаври, і взагалі не могло існувати під такою назвою видання обсягом у 356 аркушів. Подальше дослідження примірника дозволило встановити, що ми маємо справу із виданням московського Псалтиря, який вийшов друком між січнем 1722 р. та жовтнем 1723 р. і до сьогодні чітко не фіксувався в бібліографічних джерелах, зокрема в найновішому каталозі російських кириличних видань XVIII ст. О.О. Гусевої [1]. Примірник походить зі збірки КПЛ, зберігається у відділі стародруків та рідкісних видань НБУВ. Таким чином, маємо надію, його опис поповнить бібліографію московських видань початку XVIII ст.

Всі ці відомості свідчать про те, що сучасні бібліографи, звертаючись до кириличних стародруків, мають дуже критично ставитися до їхніх традиційних описів і в карткових, і в друкованих каталогах, оскільки серед видань, очевидно, найбільше серед тих, що належать до XVIII ст., все ще багато пробібліографованих неточно, а трапляються й такі зміфологізовані «унікуми», як «Символі віри» Афанасія Александрійського киево-печерського друку 1717 р.

1. *Гусева А.А.* Свод русских книг кирилловской печати XVIII века типографий Москвы и Санкт-Петербурга и универсальная методика их идентификации . – М., 2010. – 1251 с.

2. *Запаско Я.П., Ісаєвич Я.Д.* Пам'ятки книжкового мистецтва : каталог стародруків, виданих на Україні, 1574–1800. – Л, 1984. – Кн. 2.,ч. 1: 1701–1764. – 131 с.: іл.

3. *Каратаев И.П.* Хронологическая роспись славянских книг, напечатанных кирилловскими буквами, 1491–1730. – СПб., 1861. – 227 с.

4. [*Михаил*]. Систематический каталог книг библиотеки Киево-Печерской лавры. – К., 1908–1912. – Т. 1. – 327 с.; Т. 2. – 420 с.

5. *Пекарский П.П.* Описание славяно-русских книг и типографий: 1698–1725 // Пекарский П.П. Наука и литература в России при Петре Великом : В 2 т. – СПб., 1862. – Т. 2. – 694, 25 с.

6. Славянские книги кирилловской печати XV–XVIII в. : Описание книг, хранящихся в ГПБ УССР / Сост. С.О. Петров, Я.Д. Бирюк, Т.П. Золотарь. – К. , 1958. – 264 с.

7. Советская историческая энциклопедия. – М. 1969. – Т. 12. – 973 с.

8. *Сотиков В.С.* Опыт российской библиографии, или полный словарь сочинений и переводов, напечатанных на славянском и российском язы-

ках, от начала заведения типографий до 1813 г. – СПб., 1813–1821. – Ч. 1. – 314 с.

9. *Ундольский В.М.* Очерк славяно-русской библиографии В.М. Ундольского, с доп. А.Ф. Бычкова и А. Викторова / Изд. Публичного и Румянцевскаго музеев. – М., 1871. – 387 стб.

Summary

The article examines unique copy the edition A Creed of Athanasius of Alexandria from the funds of Vernadski National Library of Ukraine in accordance by bibliographic sources published in a printing-house Kyiv Pechersk Lavra 1717. The analysis of the book showed that the edition of Psalter, printed in Moscow about 1722–1723. Copy of Psalter is rare because edition is not taken into account in bibliography.

Key words: Cyrilic old-printed book, bibliography of Cyrilic old-printed book, unique and rare editions, editions of Kyiv Pechersk Lavra, editions of Moscow printing-house.